

ISSN 2729-9767

Inštitút pre výskum
práce a rodiny

BULLETIN IVPR

OCTOBER 2024
VOL 5 ISSUE 10

KVETOSLAVA REPKOVÁ
ALŽBETA BROZMANOVÁ GREGOROVÁ

PODPORA DOBROVOLNÍCTVA STARŠÍCH ĽUDÍ

VYBRANÉ KVALITATÍVNE VÝSKUMNÉ ZISTENIA
A VÝZVY K SYSTÉMU INKLUZÍVNEHO DOBROVOLNÍCTVA

INŠTITÚT PRE VÝSKUM PRÁCE A RODINY
2024

Podpora dobrovoľníctva starších ľudí

Vybrané kvalitatívne zistenia a výzvy k systému inkluzívneho dobrovoľníctva

Kvetoslava Repková

Alžbeta Brozmanová Gregorová

Prof. PhDr. K. Repková, CSc. je vedecko-výskumnou pracovníčkou v Inštitúte pre výskum práce a rodiny, zároveň vysokoškolskou učiteľkou na Inštitúte edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove. Vo svojej vedeckovýskumnej, pedagogickej a publikačnej činnosti sa venuje najmä otázkam politiky zdravotného postihnutia, dlhodobej starostlivosti, aktívneho starnutia a sociálnych služieb, osobitne z hľadiska zavádzania a hodnotenia ich kvality. Angažuje sa aj v rezortnom vzdelávaní, garantuje špecializačný vzdelávací program „Sociálna posudková činnosť“.

Doc. PhDr. Alžbeta Brozmanová Gregorová, PhD. pôsobí na Katedre sociálnej práce Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a v Platforme dobrovoľníckych centier a organizácií. Dlhodobo sa venuje problematike dobrovoľníctva, service-learningu, tretieho sektora a mimovládnych organizácií a sociálnej práci. Je uznávanou odborníčkou na akademickej pôde, ale aj v praxi a v rámci decíznej sféry. Podieľala sa na príprave viacerých strategických a legislatívnych dokumentov v oblasti dobrovoľníctva a je autorkou viacerých vedeckých a odborných publikácií. Koordinovala viaceré medzinárodných a národných projektov. V praxi pôsobí aj ako lektorka, konzultantka a supervízorka. Je absolventkou Fulbrightovho programu.

Obsah

Úvod	3
1 Krátko o metodologickom dizajne kvalitatívneho výskumu.....	3
2 Vybrané kvalitatívne zistenia	5
2.1 Predpoklady (determinanty) dobrovoľnickej participácie SD	5
2.2 Procesy dobrovoľníctva, koordinačná a podporná práca	6
2.3 Prínosy (výstupy) dobrovoľníctva pre aktérky	7
2.4 Budúce plány a vyhliadky v podpore dobrovoľníctva SD	7
3 Sumarizácia a diskusia k vybraným kvalitatívnym zisteniam	8
Záver	14
Literatúra	15

Úvod

V dvojčísle Bulletinu 6-7/2024 sme informovali odbornú a ostatnú zainteresovanú verejnosť o príprave výskumnej štúdie pod názvom **Dobrovoľníctvo starších ľudí – dopadová výskumná štúdia** realizovanej v rámci Kontraktu medzi Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky (ďalej len "MPSVR SR") a Inštitútom pre výskum práce a rodiny (ďalej len "IVPR") na rok 2024 (Kontrakt, 2024). Príprava štúdie súvisí s naplnením osobitného opatrenia **Národného programu aktívneho starnutia na roky 2021-2030** (ďalej len "NPAS")¹ prepojeného na strategický cieľ *podpory spoločenskej participácie a začlenenia starších ľudí v zmysle „... využívania ich potenciálu k participácii na rozličných spoločensky prospešných aktivitách, ktoré prispievajú k rozvoju jednotlivcov, rodín, susedstiev a komunit a podporujú spoločenskú súdržnosť a medzigeneračnú výmenu“* (**doména 4.5 NPAS**; MPSVR SR, 2021, s. 27). V uvedenom dvojčísle sme predstavili, analyzovali a sumarizovali vybrané *kvantitatívne zistenia* reprezentatívnych výskumov zameraných na prevalenciu dobrovoľníctva starších ľudí 55+, súvislostí ich dobrovoľníctva so socio-demografickými charakteristikami či s vybranými aspektmi ich života (bližšie pozri Repková, Brozmanová Gregorová, 2024).

Napriek bohatosti výskumných podkladov sme konštatovali ich limity v možnosti hlbšie pochopiť a interpretovať súvislostí týchto zistení s kontextom individuálnych životných trajektórií starších dobrovoľníkov a dobrovoľníčok (ďalej len "SD") či manažérskej a koordinančnej podpory, ktorá sa im dostáva zo strany dobrovoľníckych organizácií a ich programov. Na predmetné otázky sa zameriame v tomto vydaní bulletinu. V rámci finalizačných prác na príprave dopadovej štúdie krátko predstavíme metodologický dizajn kvalitatívnej časti výskumnej činnosti a vybrané zistenia, ktoré budeme interpretovať a diskutovať z perspektívy tzv. **inkluzívneho dobrovoľníctva**. Priamo k tomu nabáda strategický cieľ NPAS zameraný na podporu spoločenskej participácie a začlenenia starších ľudí.

1 Krátko o metodologickom dizajne kvalitatívneho výskumu

Cieľom kvalitatívneho výskumu (ďalej len "KV") bolo prispieť k chápaniu súvislostí medzi štrukturálnymi podmienkami dobrovoľníctva SD, ich dobrovoľníckymi aktivitami a výstupmi/vplyvmi týchto aktivít na život SD. V súlade s *modelom Donabedian* (1988) bolo **predmetom** KV hlbšie poznávanie štrukturálnych, procesných a výstupových aspektov dobrovoľníckej participácie SD v rámci činnosti vybranej dobrovoľníckej organizácie a jej dobrovoľníckych programov. Na základe definovaného

¹ Opatrenie 4, cieľ 2 v rámci domény 4.9 "Zvyšovanie povedomia, dáta a výskum".

cieľa a predmetu sme sformulovali **základnú výskumnú otázku**: *Ako súvisia štrukturálne podmienky s výkonom dobrovoľníctva SD a s tým, ako zainteresovaní aktéri vnímajú jeho vplyvy (výstupy) na život SD?*

Pre účely KV sme využili metódu **inštrumentálnej prípadovej štúdie**, ktorá pomáha holisticky pochopiť problematiku dobrovoľníctva starších ľudí, jej podstatu, osobitosť a komplexnosť v špecifickom kontexte (Stake, 1995; Shaw, Holland, 2014). Tým bol v našom prípade organizačný kontext *Centra dobrovoľníctva v Banskej Bystrici, n. o.* (ďalej len "centrum"). V čase realizácie KV zabezpečovalo centrum *štyri dlhodobé dobrovoľnícke programy*, v ktorých boli angažovaní SD, konkrétne: Klop-Klop; Čítankovo; Hlavičky; Seniori v knižnici. Okrem štúdia relevantných dokumentov umiestnených na webovom sídle centra (www.centrumdobrovolnictva.sk) sme realizovali sériu *pološtruktúrovaných rozhovorov*, ktorých základné parametre sú sprehladené v tabuľke.

Tab1: Vzorka KV a pološtruktúrovaných rozhovorov – základné charakteristiky

Dobrovoľnícky program / DP	Aktérske pole	Vek	Vzdelanie	Predchádzajúce zamestnanie	Trvanie rozhovoru
	manažment CD	41	VŠ 3. stupeň (PhD.)		60 min.
Čítankovo Klop – Klop Hlavičky	Koordinátorka DP	52	SŠ s maturitou		50 min.
Seniori v knižnici	Koordinátorka DP	55	VŠ 2. stupeň (Mgr.)		49 min.
Čítankovo Hlavičky	SD v DP Hlavičky a Čítankovo	70 rokov	VŠ 2. stupeň (Ing.)	Ing. činnosť - projektovanie	42 min.
Klop -Klop	SD v DP Klop-Klop	67 rokov	VŠ 2. stupeň (Ing.)	Ing. činnosť - IKT	24 min.
Čítankovo	SD v DP Čítankovo	72 rokov	SŠ s maturitou	Administratíva	22 min.
Seniori v knižnici	SD v DP Seniori v knižnici	68 rokov	VŠ 2. stupeň (Ing.)	Ing. činnosť – chemické analýzy; vedúca	14 min.

Zdroj: autorky

Legenda: CD – Centrum dobrovoľníctva Banská Bystrica; DP – dobrovoľnícky program; SD – staršia dobrovoľníčka; VŠ – vysokoškolské; SŠ - stredoškolské

V priebehu rozhovorov sme sa zameriavali na **poznávanie**:

- *externých a interných predpokladov*, t. j. štrukturálnych východísk determinujúcich dobrovoľníctvo starších ľudí v centre (*externé predpoklady*: kontext vzniku

a fungovania centra, jeho poslanie a ciele, dlhodobé dobrovoľnícke programy, faktory podporujúce, ale aj brzdiace dobrovoľníctvo starších ľudí; *interné predpoklady*: životný štýl SD pred začatím dobrovoľníckej činnosti, ich motivácie k dobrovoľníctvu, zdroje získavania potrebných informácií);

- *procesných aspektov* (najmä z hľadiska činnosti koordinátoriek dobrovoľníckych programov a ich kontinuálnej podpory poskytovanej SD);
- *výstupových aspektov* (benefity dobrovoľníctva pre SD, ale aj pre manažérku centra a koordinátorky dobrovoľníckych programov v ich vlastných reflexiách).

Pre komplexnosť sme sa venovali aj *budúcim vyhlídkam* podpory dobrovoľníctva starších ľudí v očakávaniach aktérov rozhovorov.

2 Vybrané kvalitatívne zistenia

V tejto časti predstavíme **klúčové zistenia** k jednotlivým skúmaným aspektom dobrovoľníctva SD v centre.

2.1 Predpoklady (determinanty) dobrovoľníckej participácie SD

- **Externé predpoklady:**

- *výnimočnosť CD v Banskej Bystrici*: trianguláciou dostupných zdrojov (na základe štúdia webovej stránky centra, z rozhovorov s jeho vedením a koordinátorkami, rovnako z rozhovorov s vybranými SD) sa preukázalo, že centrum má výnimočné postavenie a skúsenosti v podpore formálneho dobrovoľníctva SD, a teda, že výber tejto organizácie pre účely KV možno považovať za opodstatnený;
- programová podpora dobrovoľníckeho angažovania SD sa realizuje najmä prostredníctvom *dlhodobých dobrovoľníckych programov* (Čítankovo; Klop-Klop; Hlavička; Seniori v knižnici) zameraných na rôznorodé cieľové skupiny (na deti zo znevýhodneného prostredia; osamelých starších ľudí žijúcich v domácnostiach; deti z materských škôlok; študentov a študentky UMB v Banskej Bystrici); Ako uviedla manažérka centra:

„... čo nás tak možno najviac odlišuje je to, že aj vďaka ľuďom, ktorí niekedy v centre boli, alebo ešte stále sú nejakým spôsobom spojení, tak vznikli a boli u nás testované a pilotované tzv. dlhodobé dobrovoľnícke programy, ktoré reagovali na potreby v spoločnosti...“.

- *klúčové faktory podporujúce dobrovoľníctvo SD*: existencia komunitnej potreby a previazanosť na celkové komunitné riešenia; zmyslupnosť pre všetkých aktérov; koordinačná práca a harmonizácia dopytu a ponuky; vyhľadávanie SD,

náborové miesta; výber rôznorodých klientov, na ktorých sa dobrovoľnícka práca SD zameriava; flexibilita v podmienkach a výkone dobrovoľníctva; osobitosti a meniaci sa profil SD; finančné zabezpečenie činnosti CD a udržateľnosť jednotlivých DP;

- *faktory brzdiace dobrovoľnícku participáciu SD*: nepriaznivé nastavenie spoločnosti a aj časti samotných starších ľudí („pasívne starnutie“); slabá propagácia dobrovoľníckych možností; slabé spoločenské ocenenie dobrovoľníckej práce; nekvalitné riadenie niektorých DP; podceňovanie špecifik a limitov SD;
- budúcou výzvou pre dobrovoľníctvo SD je „bojovať“ za vyššiu mieru rovnováhy pri podporovaní dobrovoľníctva osôb rozličného veku zo strany verejných autorít (napr. samosprávy).

• Interné predpoklady:

- *životný štýl SD pred dobrovoľníckym angažovaním*: formálne dobrovoľníctvo až po ukončení zamestnania; prirodzená a veľmi rôznorodá aktivita;
- *prvotná motivácia*: kontinuita v životnej aktivite, snaha o zhodnotenie predchádzajúcich profesionálnych aj životných skúseností; užitočnosť pre iných a dobrý pocit; vlastné zdravotné benefity; byť informovaný a stále sa učiť;
- *spôsoby a zdroje získavania potrebných informácií o možnostiach dobrovoľníctva SD*: cieľené vyhľadávanie „po vlastnej línii“; náhodné informácie od známych (získané najmä v klube dôchodcov); cieľené propagačné a náborové aktivity koordinátoriek dobrovoľníckych programov;
- *zdravotné predpoklady* (uvedomovanie si telesných a mentálnych kapacít, resp. limitov).

2.2 Procesy dobrovoľníctva, koordinačná a podporná práca

- nevyhnutnosť existencie *organizačnej platformy* (dobrovoľníckeho centra či organizácie), kde sa „stretáva“ dopyt po dobrovoľníckej aktivite SD a jej ponuka s odbornou pripravenosťou hľadať medzi nimi rovnováhu, riadiť ju a koordinovať;
- nevyhnutnosť *vytvorenia systému konkrétneho dobrovoľníckeho programu* – od identifikácie komunitnej potreby pomoci a podpory až po pravidlá výkonu dobrovoľníckej aktivity, jej vykazovanie, monitorovanie a vyhodnocovanie spätných väzieb;
- *poskytovanie priebežnej podpory SD*: podpora adaptačného obdobia „u klienta“; priebežné telefonické kontakty; operatívne riešenie problémov v prípade

potreby; zbieranie spätnej väzby; supervízia; opakované stretnutia vedenia centra, koordinátoriek a SD; podpora „učiacej sa dobrovoľníckej skupiny“; vzdelávacie aktivity;

- *logistika dobrovoľníckej práce SD* a využívanie ich dobrovoľníckeho potenciálu oslovením k ad-hoc účasti na iných komunitných aktivitách.

2.3 Prínosy (výstupy) dobrovoľníctva pre aktérky

• Prínosy pre SD:

- *v reflexii samotných SD*: podpora psychického zdravia cez zabezpečovanie spoločenského kontaktu, rozširovanie kontaktov a možností; dobrý pocit, užitočnosť, možnosť pomáhať; reciprocita v benefitoch vyplývajúcich z dobrovoľníctva; učenie sa novým veciam a budovanie nových kompetencií; senzitivnosť na rôznorodosť ľudí a podmienky ich života; podpora vlastnej aktivity a aktivizácia; prevencia odkázanosti na pomoc iných; rozširovanie sféry dobrovoľníckeho angažovania (možnosť zmeny);
- *v reflexii koordinátoriek*: podpora aktivity a otvorenosti SD; emocionálna saturácia a reciprocita v prínosoch; oddaľovanie odkázanosti SD na pomoc; pocit zmysluplnosti v pomáhani; budovanie vlastnej prestíže;
- *v reflexii manažérky*: vzájomné emocionálne obohacovanie sa; „služba verejnosti“ cez budovanie kompetencií reagovať na zmenu situácie klienta/klientky (najmä zdravotného stavu) a príspevok k hľadaniu riešenia.

• Prínosy pre manažérku centra a pre koordinátorky dobrovoľníckych programov:

- hlbšie porozumenie starším ľuďom a ich potenciálu pre formálne dobrovoľníctvo;
- dôkazy o tom, „že sa to dá“;
- ponuka autentických a neprenosných skúseností;
- emocionálna saturácia z kontaktov so SD (veľa „emočnej výplaty“) a pocit zmysluplnosti práce;
- podnety na sebarozvoj.

2.4 Budúce plány a vyhliadky v podpore dobrovoľníctva SD

- *očakávania manažérky*: potreba strategického plánovania a transformácie niektorých dobrovoľníckych programov, vyhodnotenia ich efektívnosti pre samotné centrum; potreba vysporiadať sa s paradoxom aktivizácie („aktivizácia aktívnych“)

a paradoxom veku (podporovanie najmä dobrovoľníctva mladých ľudí v situácii nárastu komunitnej potreby angažovania SD);

- *očakávania koordinátoriek*: viera v kontinuitu dobrovoľníckych programov; zároveň, potreba flexibilne reagovať na nové kontexty (napr. digitalizáciu služieb; firemné dobrovoľníctvo); potreba diseminácie skúseností centra do iných miest a regiónov, odovzdávanie know-how;
- *očakávania a námety SD*: potreba propagácie dobrovoľníctva v spoločnosti; prenášanie skúseností do iných miest; organizácia vzdelávania k vybraným témam; podpora stretávania sa dobrovoľníckych skupín (učiaci sa skupina).

3 Sumarizácia a diskusia k vybraným kvalitatívnym zisteniam

Môžeme konštatovať, že získané kvalitatívne zistenia spravidla korešpondujú s tými, ktoré sme uviedli v kvantitatívnej časti výskumnej činnosti (por. Repková, Brozmanová Gregorová, 2024), prípadne so zisteniami uvádzanými v zahraničnej odbornej spisbe. A teda, že nemožno pochybovať o pozitívnych účinkoch formálneho (a uvedomovaného) dobrovoľníctva na zdravie, sociálny a psychický stav SD, na čom stavia a čo chce systematicky podporovať aj príslušné opatrenie NPAS.

Ak to tak je, potom sa môžeme oprávnene pýtať, čím novým prispel výskumný projekt k doterajšiemu poznaniu.

Prvá časť našej odpovede je, že za pridanú hodnotu výskumu možno považovať dôraz na niektoré osobitné aspekty problematiky dobrovoľníctva starších ľudí, ktoré súvisia s konceptom tzv. **inkluzívneho dobrovoľníctva**. Bere, Frimmerová, Racolta, Kamenko (2017, s. 11) ho vymedzili “... ako participáciu na dobrovoľníckych aktivitách, ktoré sú dostupné pre všetkých ľudí bez ohľadu na ich vek, pohlavie, sexuálnu orientáciu, etnicitu, náboženstvo, kultúru, z ktorej pochádzajú, sociálny status či postihnutie alebo znevýhodnenie ... Inkluzívne dobrovoľníctvo je také, do ktorého sa môže zapojiť ktokoľvek bez ohľadu na svoje znevýhodnenie”. Toto vymedzenie je veľmi inšpiratívne, nakoľko formuluje pre spoločnosť a organizácie výzvy k vytváraniu podmienok dobrovoľníckej participácie pre všetkých, ktorí by mali o to záujem; resp. z opačnej strany, prezumujú možné znevýhodnenia prístupu k dobrovoľníckym aktivitám, napr. z dôvodu veku či zdravotného stavu záujemkyne/záujemcu o formálne dobrovoľníctvo, ktoré treba otvorene identifikovať a systematicky prekonávať.

Vymedzená definícia inkluzívneho dobrovoľníctva stavia na perspektíve dobrovoľníkov a dobrovoľníčok ako jednej strany dobrovoľníckych vzťahov. Naše výskumné zistenia nás však posmeľujú (aj keď zatiaľ len indikatívne) uvažovať o inklúzii v dobrovoľníctve širšie, smerom k systémovému prístupu, čo je druhá časť našej odpovede na otázku o význame

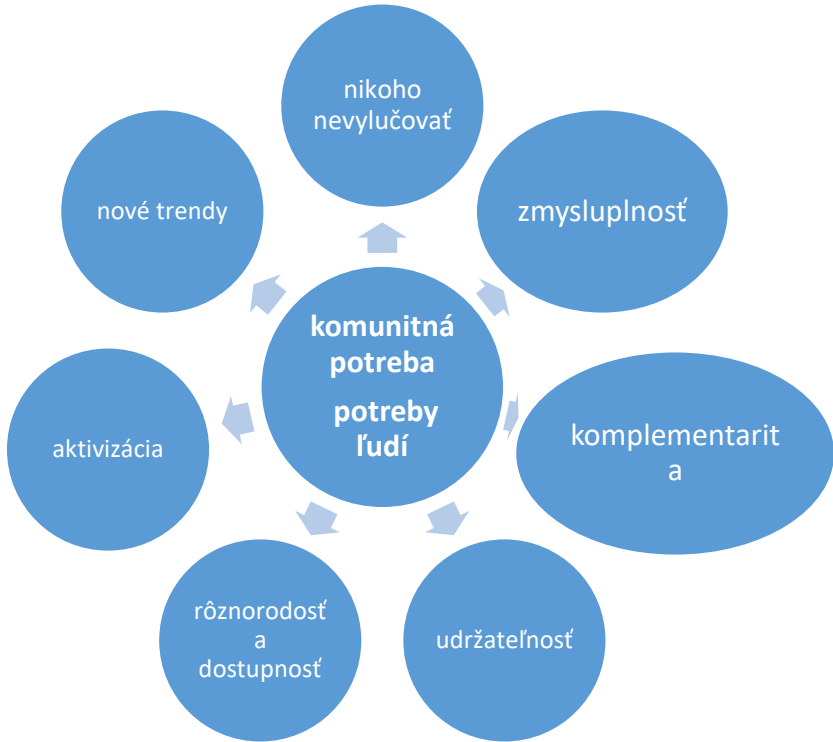
realizovaného výskumného projektu. Pri **inkluzívnom dobrovoľníctve ako systéme** nenahliadame na inkluzívnosť len z perspektívy dobrovoľníkov a dobrovoľníčok, ale z perspektívy všetkých strán a aspektov dobrovoľníckych vzťahov. K takémuto uvažovaniu nás nepriamo nabáda aj formulácia účelu prípravy dopadovej štúdie, ktorou sme začínali tento text a ku ktorej sa ku koncu vraciame. Príprava dopadovej štúdie má byť integrálnou súčasťou úsilia smerujúceho k **podpore spoločenskej participácie a začlenenia starších ľudí** v zmysle „... využívania ich potenciálu k participácii na rozličných spoločensky prospešných aktivitách, ktoré prispievajú k rozvoju jednotlivcov, rodín, susedstiev a komunít a podporujú spoločenskú súdržnosť a medzigeneračnú výmenu“ (MPSVR SR, 2021, s. 27). Z takejto formulácie je zrejmych viacero širších a integrovaných sociálno-politických záujmov, nielen samotného záujmu podporovať dobrovoľníctvo starších ľudí ako súčasť stratégie ich aktívneho starnutia:

- predovšetkým, že podpora spoločenskej participácie starších ľudí (aj) v podobe ich formálneho dobrovoľníctva, má prinášať *recipročný benefit*. To jest, má byť prospešná pre tých, ktorí sú užívateľmi a užívateľkami dobrovoľníckej aktivity SD na individuálnej, prípadne skupinovej či komunitnej úrovni, rovnako pre samotných SD (pre ich zdravie, psychickú pohodu a sociálnu začlenenosť);
- ďalej, že dobrovoľníctvo starších ľudí aktivizuje a *posilňuje sociálny kapitál celých komunít* a spoločnosti ako celku, čím podporuje spoločenskú súdržnosť a medzigeneračnú výmenu;
- napokon, že v prepojení na ďalšie domény NPAS (napr. doménu 4.9 zameranú na zvyšovanie povedomia, výskum a dáta) sa výskumnej činnosti pripisuje úloha nástroja na legitimizáciu aktivít zameraných na propagáciu a podporu dobrovoľníctva medzi staršími ľuďmi, čo smeruje našu pozornosť k *činnosti dobrovoľníckych centier a iných organizácií*, ktoré sa v tejto oblasti angažujú.

Už v samotných sociálno-politických formuláciách sa tak pristupuje k dobrovoľníctvu starších ľudí cez systém vzťahov medzi rozličnými aspektmi dobrovoľníckej problematiky, z ktorých žiaden by nemal byť nastavený a fungujúci tak, že by akýmkoľvek spôsobom znevýhodňoval (až diskriminoval) ktorýkoľvek ďalší. Celý systém by mal byť zo svojej podstaty **inkluzívny**, teda podporujúci súdržnosť systémových princípov a zložiek.

Na základe získaných výskumných poznatkov možno uvažovať o prvotných náčrtoch *princípov systému inkluzívneho dobrovoľníctva*, ktoré sú znázornené v schéme. Jednotlivé princípy stručne popíšeme, niektoré podporíme aj vybranými výrokmami z rozhovorov so zapojenými aktérkami. Aj keď ich budeme vzťahovať primárne k dobrovoľníctvu starších ľudí, máme za to, že sú uplatniteľné univerzálnejšie.

Schéma: Princípy systému inkluzívneho dobrovoľníctva (aj starších ľudí)

Zdroj: vlastné spracovanie autoriek

Dobrovoľníctvo starších ľudí je inkluzívne, keď:

- *Nikoho nevylučuje*

Ak má byť dobrovoľníctvo starších ľudí inkluzívne, nemôže žiadneho človeka, ani staršieho, vylučovať z možnosti dobrovoľnícky sa angažovať na akomkoľvek základe (napr. na princípe zdravotného stavu či vierovyznania alebo stereotypných postojov spoločnosti k starším ľuďom ako pasívnym prijímateľom starostlivosti iných); skôr má ísť o hľadanie takých podmienok organizácie dobrovoľníckych príležitostí, vďaka ktorým je možné vplyv určitých znevýhodnení či pretrvávajúcich stereotypov eliminovať; rovnako nemožno nikoho vylučovať z pozície užívateľa či užívateľky dobrovoľníctva (aj) starších ľudí. Manažérka centra sa vyjadrila, že:

„ ... je to veľmi, veľmi náročné ... pretože všetky tie výzvy, mám pocit, že sa teraz venujú len mladých ľuďom a zapájaniu mladých ľudí ... A akonáhle

chcem zapájať dobrovoľníkov naprieč spektrom alebo cieľovými skupinami, tak už je to ďaleko – ďaleko náročnejšie“.

- *Je zmysluplné*

Centrálnym impulzom pre dobrovoľnícku aktivitu je *existencia nejakej komunitnej potreby* (napr. pomôcť prekonávať osamelosť starších ľudí v ich domácnostiach), ktorá dáva dobrovoľníctvu starších ľudí zmysluplnosť. Ich dobrovoľníctvo je potom inkluzívne vtedy, ak sa stáva súčasťou širšej (sociálnej) politiky lokálnej samosprávy, t. j. keď je začlenené do súboru podporných aktivít zameraných na uspokojovanie potrieb jednotlivcov, ale aj rodín, skupín v komunite. Koordinátorka dobrovoľníckych programov uviedla, že:

„Pre mňa je to niečo veľmi zmysluplné ... lebo mne to príde, že je to návrat k takému zdravému komunitného žitiu, kde si ľudia vedia pomáhať ...“.

- *Je koordinované*

Koordinované smerom von - k širšej politike samosprávneho územia, kde dobrovoľnícka organizácia pôsobí (ako sme uviedli vyššie), ale aj dovnútra jednotlivých, najmä dlhodobých dobrovoľníckych programov, do ktorých sú zapojení SD. Sprostredkovávanie vzťahov a interakcií všetkých aktérov sa zabezpečuje najmä cez koordináciu prácu odborných zamestnancov a zamestnankýň centier. Koordináciu smerom von ilustruje výrok koordinátorky dobrovoľníckych programov:

„ ... sa spája potreba ľudí, na jednej strane, a záujem zapájať tých ľudí do dobrovoľníctva, na strane druhej ... to je taká práca vlastne na dvoch frontoch. A máme aj tretiu: tým, že je tam mesto angažované, tak vlastne, aj tam musíme pracovať, aj tam musíme nastavovať ...“.

Na potrebu koordinácie smerom dovnútra dobrovoľníckych programov zasa reagovala manažérka centra:

„Dlhodobé dobrovoľnícke programy si vyžadujú mať veľmi dobrých koordinátorov alebo koordinátorky, ktorí rozumejú myšlienke, rozumejú cieľovej skupine, jednak tej klientskej a jednak seniorom ... jednoducho, musia mať k nim vzťah, musia vedieť s nimi komunikovať“.

- *Je osobitné (autentické) a komplementárne*

Zapojenie SD do sústavy sociálnych subjektov pomáhajúcich osobám, rodinám či skupinám v núdzi neznamena, že v rámci tejto sústavy majú „všetci robiť všetko“, že sa majú vzájomne zastupovať, či dokonca nahrádzať. Dobrovoľníctvo starších ľudí je veľmi osobitná činnosť, ktorá sa má komplementovať (doplňať) s odbornými aktivitami personálu iných subjektov pôsobiacich v komunite (napr. s personálom sociálnych služieb). Koordinátorka dobrovoľníckeho programu Seniori v knižnici sa vyjadrila takto:

„Vyslovene sa treba intenzívne zaujímať o tých dobrovoľníkov, nielen to nastaviť a že fungujete ... lebo musíte sa pýtať aj tých zamestnancov a vysvetľovať im, lebo aj tam sú nejaké skreslené predstavy o tom, že čo by [SD, poznámka autoriek] mali robiť a nemali robiť ... že jednoducho, oni ich nemajú zastupovať, že to majú ako pomocné činnosti“.

- *Je udržateľné*

Ak má dobrovoľníctvo starších ľudí plniť vyššie uvedené úlohy, musí byť organizované, koordinované a vyhodnocované, „čo nie je zadarmo“. Aj preto je súčasťou konceptu inkluzívneho dobrovoľníctva zabezpečenie jeho udržateľnosti (najmä finančnej, personálnej, priestorovej) pre prospech všetkých zainteresovaných strán. Manažérka centra sa spontánne vyjadrila k otázke udržateľnosti takto:

„ ... a apelovali sme na to, že vždy nech to dajú niekde do rozpočtu, lebo to proste má svoje náklady ... My musíme hľadať iné mimozdrojové zabezpečenie takéhoto programu ... v rámci strategického plánovania alebo napĺňania strategického plánu si plánujeme pomenovať kritériá, nejaké čiary, za ktoré už nepôjdeme“.

- *Je recipročné v benefitoch*

Aby bolo možné dobrovoľníctvo starších ľudí považovať za inkluzívne, musí do svojho systému integrovať záujmy a potreby všetkých zúčastnených strán. K reciprocite benefitov sa zasa zaujímavo vyjadrili samotné staršie dobrovoľníčky:

„A to je ináč jeden bod z toho, ako sa udržiavate v starobe: mozog na poriadku, aby ste nešli tak rýchlo do tej stareckej demencie – máte čítať, máte mať pohyb, máte ešte aj s tými počítačmi ... Snažím sa starať aj o seba: robím si tým vlastný tréning pamäti, aby som ja v tej starobe bola čo najdlhšie aktívna a aby som proste neupadla do nejakej depresie a nebola niekomu na obtiaž“.

„ ... keď tam prídem, oni tie detičky nás dobíjajú takou energiou, bože, také sú zlaté, že úplne človek pookreje ... no a keď ideme nazad, tak sme vyžiarené ... “.

Koordinátorka dobrovoľníckych programov zasa uviedla, že:

„Ja by som len dopriala, keby každý mohol, aj tí tvorcovia alebo tí ľudia, ktorí majú na toto dosah, že by mohli niekedy cítiť tú spätnú väzbu. Že je to neprenosné, ale je to neskutočné ... že veci môžu byť aj dobré. To je pre mňa asi úplne najväčší výstup, dar z tejto práce...“.

- *Je rôznorodé a dostupné*

Koncept inkluzívneho dobrovoľníctva stavia na rôznorodosti – rôznorodosti komunitných potrieb a potrieb jednotlivcov tvoriacich dopytovú stránku dobrovoľníctva; rôznorodosti samotných SD tvoriacich ponukovú stránku

dobrovoľníctva (každý SD má osobitné motivácie, skúsenosti, predpoklady, nastavenia, ktoré sa vekom stále viac individualizujú); rôznorodosti dobrovoľníckych programov (z hľadiska ich vecného zamerania); rôznorodosti foriem dobrovoľníctva (krátkodobé – dlhodobé; príležitostné – systematické; intrageneračné – intergeneračné; organizované - firemné, atď.). Dobrovoľníctvo ako inkluzívny systém sa stáva na tieto rôznorodosti reflexívne, dobrovoľnícke organizácie sa učia na túto rôznorodosť (vrátane možných znevýhodnení) pozitívne reagovať a zvyšovať cez svoje programy dostupnosť dobrovoľníckych príležitostí pre všetkých.

- *Je aktivizujúce*

Cielenými propagačnými akciami sa snaží vťahovať staršie osoby, ktoré nie sú „typickým obrazom SD“ (mladší – starší; veľmi aktívni pred začatím aj počas aktívneho výkonu dobrovoľníctva; s dobrým ekonomickým statusom; rešpektovaní vo svojom okolí). Inkluzívne dobrovoľníctvo má mať ambíciu podporovať nielen to, aby boli „aktívni ešte aktívnejší“, ale aby bolo čo najviac ľudí aktívnych. Dva citáty k paradoxu aktivity:

„To je taký paradox, že my naozaj, hoci sme si mysleli, že budeme aktivizovať týmito programami starých ľudí, ktorí sedia doma a nemajú čo robiť, tak to sme sa veľmi mylili, lebo zapájame práve tých, ktorí sú veľmi aktívni“. (manažérka centra)

„... nefunguje to, že my zobudíme nejakých seniorov, ktorí sú neaktívni. Nie. Tieto aktivity majú seniori, alebo do dobrovoľníctva sa hlásia seniori, ktorí majú strašne veľa aktivít“. (koordinátorka programu Seniori v knižnici)

- *Reaguje na nové kontexty a trendy*

Inkluzívnosť dobrovoľníctva starších ľudí znamená aktívne reflektovanie na nové trendy, integrované do celkového pokroku, vrátane moderných foriem rozvoja občianskej spoločnosti. Osobitnou výzvou v tejto oblasti je zvyšovanie kompetencií SD v práci s novými technológiami, ich využívanie napr. pri vyhľadávaní dobrovoľníckych príležitostí, v rámci komunikácie s dobrovoľníckou organizáciou, ale aj pri samotnom výkone dobrovoľníctva (napr. pri intergeneračných dobrovoľníckych projektoch). Koordinátorka dobrovoľníckeho programu Seniori v knižnici zareagovala na nové trendy digitalizácie a robotizácie knižničných služieb optimisticky:

„Neviem, čo bude ďalej, ale stále to má potenciál posunúť sa ... A to je na tom fajn“.

Záver

V štúdií sme interpretovali vybrané výskumné zistenia z perspektívy smerovania k inkluzívnemu dobrovoľníctvu starších ľudí, ktoré sa stáva súčasťou budovania občianskej a súdržnejšej spoločnosti (por. MV SR, 2022; PDCO, 2024). Aj keď sme nepopreli hodnotu a význam neformálneho dobrovoľníctva starších ľudí pre ich kvalitnejšie žitie, zamerali sme sa predovšetkým na dobrovoľníctvo vykonávané „pod kuratelou“ dobrovoľníckych organizácií, teda na formálne dobrovoľníctvo. Je prehľadnejšou a jednoznačnejšou organizačnou štruktúrou pre dobrovoľnícke aktivity starších ľudí, ktoré sa v rámci činnosti týchto organizácií dajú cielene propagovať, v spolupráci s inými sociálnymi subjektmi zmysluplne plánovať a následne vykonávať, priebežne podporovať, vyhodnocovať, a v prípade potreby revidovať/aktualizovať. Aj prostredníctvom takýchto organizácií sa maximalizuje predpoklad, že dobrovoľníctvo starších ľudí bude zmysluplné a recipročné v benefitoch pre všetkých, ktorí sa v ňom angažujú a pre celú komunitu, či spoločnosť. Výstižne to vyjadrila jedna SD z dobrovoľníckeho programu Klop-Klop:

„Čiže proste seniorský vek je o tom, že človek má voľný čas a teraz ide o to, ako ten voľný čas využije. Samozrejme, využiť sa dá rôznym spôsobom: cestovanie, záhrada, čítanie, televízne seriály, proste stretávanie sa s priateľmi. Ale to obohacuje život seniora len po určitej stránke. Toto je obohatenie života zas o inú časť. Proste pomôcť niekomu ... aby prežíval ten svoj seniorský vek trochu lepšie, krajšie, ako bez toho“.

Na úplný záver je dôležité zmieniť, že výsledkom kvalitatívneho výskumu založeného na prípadovej štúdií Centra dobrovoľníctva, n. o. v Banskej Bystrici nemalo byť poskytnutie generalizovaného obrazu o tom, ako dobrovoľnícke centrá či iné organizácie na Slovensku podporujú dobrovoľníctvo starších ľudí. Prostredníctvom bohatej skúsenosti tohto centra sme chceli skôr podporiť hlbšie pochopenie toho, čo znamená organizovať dlhodobý dobrovoľnícky program s účasťou SD, čo takýto program podporuje a čo ho brzdí, a na čo sa treba aj v rámci naplňovania jednotlivých opatrení NPAS súvisiacich s podporou spoločenskej participácie starších ľudí formou dobrovoľníctva do budúcnosti zamerať.

Literatúra

Bere, I., Frimmerová, A., Racolta, N. Ch., Kamenko, J. (2017). *Podporujeme inklúziu v dobrovoľníctve*. Bratislava: Platforma dobrovoľníckych centier a organizácií. Dostupné z: http://old.dobrovolnickecentra.sk/subory/CIVCIL/publikacia_SK_WEB.pdf

Kontrakt medzi MPSVR SR a IVPR na rok 2024 (2023). Bratislava: IVPR. Dostupné on-line: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2024/01/IVPR_KONTRAKT_2024.pdf

MPSVR SR. (2021). Národný program aktívneho starnutia na roky 2021-2030 (revidované znenie). Dostupné on-line: https://www.employment.gov.sk/files/sk/uvodna-stranka/aktivne-starnutie/narodny-program-aktivneho-starnutia/npas-2021-2030_konsolidovane-znenie_po-aktualizacia-za-roky-2021-2022.pdf

MV SR (2022). *Akčný plán Koncepcie rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022 – 2026*. Dostupné z: [AP KROS 2022-2026.pdf](AP_KROS_2022-2026.pdf)

MV SR (2019). *Národný projekt Kvalitnejšie verejné politiky prostredníctvom lepšieho poznania občianskej spoločnosti*. Dostupné on-line: <https://www.minv.sk/?NP-kvalitnejšie-verejne-politiky>

PDCO (2024). *Národný plán rozvoja dobrovoľníctva na roky 2024-2030*. Dostupné on-line: https://www.dobrovolnickecentra.sk/images/stories/files/2023/Narodny_plan_rozvoja_dobrovolnictva.pdf

PdF UMB (2023). *Dobrovoľníctvo na Slovensku v čase krízy*. Dostupné on-line: <https://www.pdf.umb.sk/katedry/katedra-socialnej-prace/projekty-a-granty/dobrovolnictvo-na-slovensku-v-case-krizy.html>

Repková, K. (2024). Dobrovoľníctvo starších ľudí ako ľudsko-právna otázka. Vybrané úvahy a výskumné zistenia. Vyžiadaná prednáška na konferencii *20 rokov antidiskriminačného zákona – bilancia a výzvy do budúcnosti* organizovanej MPSVR SR dňa 11.12.2024 v Bratislave.

Repková, K., Brozmanová, Gregorová, A. (2024). Podpora dobrovoľníctva starších ľudí. Sociálno-politické a teoretické východiská výskumu a stav poznania. In: *Bulletin IVPR*, roč. 5, č. 6-7. Dostupné on-line: <https://ivpr.gov.sk/bulletin-ivpr-6-7-2024-podpora-dobrovolnictva-starsich-ludi/>

Shaw, I., Holland, S. (2014). *Doing Qualitative Research in Social Work*. London: SAGE.

Stake, R.E. (1995). The Art of case study research. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/273635929_The_Art_of_Case_Study_Research_by_Robert_Stake_1995

Ilustračné foto na obálke: Marissa Grootes, www.unsplash.com

BULLETIN IVPR

ročník 5 (2024)

Vydáva Inštitút pre výskum práce a rodiny,
Špitálska 25, 27, 812 41 Bratislava
IČO 308 47 451
ivpr@ivpr.gov.sk, www.ivpr.gov.sk
Vychádza 12 x ročne. NEPREDAJNÉ.
ISSN 2729-9767
EV 6041/22

Ďalšie informácie o IVPR získate na webových stránkach

www.ivpr.gov.sk